

Sociālās zinātnes

Augstākais mācību satura apguves līmenis

Centralizētā eksāmena programma

Saturs

1. Centralizētā eksāmena mērķis un adresāts	1
2. Vērtēšanas saturs	2
2.1. Sasniedzamo rezultātu veids un grupa	2
2.2. Satura moduļi	4
2.3. Izziņas darbības līmenis	4
3. Centralizētā eksāmena darba uzbūve	5
4. Centralizētā eksāmena piekļuves nosacījumi	5
5. Nepieciešamo resursu nodrošinājums	6
6. Vērtēšanas kārtība un kritēriji	6
6. Palīglīdzekļi, kurus atļauts izmantot centralizētā eksāmena laikā	8

1. Centralizētā eksāmena mērķis un adresāts

Centralizētā eksāmena (turpmāk - eksāmena) mērķis ir novērtēt skolēnu sniegumu sociālajās zinātnēs atbilstoši Ministru kabineta 2019. gada 3. septembra noteikumiem Nr. 416 “Noteikumi par valsts vispārējās vidējās izglītības standartu un vispārējās vidējās izglītības programmu paraugiem” (turpmāk – standarts) un standarta 3. pielikumam “Plānotie skolēnam sasniedzamie rezultāti sociālajā un pilsoniskajā mācību jomā” augstākajā mācību satura apguves līmenī, identificēt un izvērtēt, cik lielā mērā ir apgūti plānotie sasniedzamie rezultāti (turpmāk – SR).

Eksāmena adresāts – skolēni, kuri apguvuši sociālās un pilsoniskās mācību jomas SR sociālajās zinātnēs optimālajā un augstākajā mācību satura apguves līmenī (standarta 9.pielikums).

2. Vērtēšanas saturs

Sociālo zinātņu augstākā mācību satura apguves līmeņa centralizētā eksāmena (turpmāk – eksāmena) vērtēšanas saturu raksturo:

- 1) SR veids un grupa;
- 2) satura modulis;
- 3) izziņas darbības līmenis.

Tas nozīmē, ka katru eksāmena testelementu¹ raksturo noteikts SR veids un grupa, satura modulis un izziņas darbības līmenis.

2.1. Sasniedzamo rezultātu veids un grupa

Skolēnam plānotie SR ir četru veidu:

- 1) zināšanas un izpratne;
- 2) prasmju grupas;
- 3) zināšanu, izpratnes, prasmju un ieradumu kombinācijas; 4) vērtībās balstīti ieradumi.

Katram SR veidam ir norādītas SR grupas (1. tabula), kuras apkopo standartā noteikto mācību saturu un tiek pārbaudītas/mērītas eksāmenā.

Zināšanu un izpratnes pārbaudei eksāmenā iekļauti uzdevumi, kuros skolēni:

- skaidro procesu, parādību, notikumu u. c. norisi, cēloņus, izvietojumu, ietekmējošos faktorus utt., saistot un detalizēti aprakstot visus nozīmīgos komponentus, sakarības un loģiski spriežot; skaidrojums ietver ar situāciju saistītus visus nozīmīgākos pierādījumus;
- lieto situācijai atbilstošu sociālo zinātņu terminoloģiju, konceptus, atsaucas uz teorētiskām nostādnēm.

Prasmju apguvi raksturo vairākas SR grupas (1. tabula), kuras tiek pārbaudītas eksāmenā:

- analītiskā spriešana;
- argumentēšana;
- ekonomiskā modelēšana.

Analītiskās spriešanas novērtēšanai eksāmenā iekļauti uzdevumi, kas prasa identificēt cēloņu un seku sakarības dažādiem sociāliem procesiem, novērtēt notikuma/procesa nozīmīgumu, ietekmes dziļumu un apjomu, izdarīt secinājumus, kas balstīti cēloņsakarībās un pierādījumu analīzē. Prasme strādāt ar informāciju darbā iekļautajos uzdevumos tiek novērtēta kompleksi, izmantojot informācijas prasību un risinot analītiskās spriešanas uzdevumus.

Argumentācijas prasmes novērtēšanai veidotie uzdevumi prasa pierādīt apgalvojumu, izmantojot nepieciešamo argumentācijas veidu, un demonstrē prasmi loģiski saistīt premisas ar secinājumiem un balstīties tajos, atklājot cēloņsakarības.

Ekonomiskās modelēšanas prasme tiek novērtēta, veicot uzdevumus, kuros nepieciešams patstāvīgi izvērtēt un modelī iekļaut visas būtiskākās īpašības,

¹ Testelements ir uzdevums vai uzdevuma daļa, kas veidots, lai vērtētu kādu konkrētu skolēnu darbības aspektu atbilstoši kritērijiem.

raksturlielumus un/vai sakarības un piemeklēt piemērotāko modeli parādību skaidrošanai.

Vērtībās balstītus ieradumus skolēns demonstrē darbībā; tos vērtē, novērojot skolēna darbību ilgākā laika posmā, īpaši situācijās, kas ietver izvēles iespējas. Valsts pārbaudes darbā tiešā veidā ieradumi netiek novērtēti. Tajā pašā laikā ieradumi, tiek mērķtiecīgi veidoti visa mācību procesa laikā, un nozīmīgi ietekmē skolēnu sniegumu eksāmenā, piemēram, izvēloties atbilstošas stratēģijas, analizējot savas domāšanas gaitu, neapstājoties pie pirmās neveiksmes sarežģītākā situācijā; tādējādi varētu teikt, ka skolēnu ieradumi tiek vērtēti netieši.

Eksāmenā iekļauti uzdevumi, kas pārbauda zināšanu, izpratnes, prasmju un ieradumu kombināciju jaunā situācijā un prasa risināt kompleksu sociālu problēmu, analizējot situāciju, atlasot atbilstošu informāciju, identificējot problēmu un formulējot sasniedzamo mērķi, piedāvājot vairākas alternatīvas problēmas risinājumam, pieņemot lēmumu par labāko problēmas risinājumu, pamatojot to un prognozējot risinājuma sekas. Šāda veida uzdevumi iekļauti eksāmena 2. daļā, analizējot problemātiku no dažādiem sociālo zinātņu aspektiem.

1.tabula. SR veidi, grupas un to īpatsvars eksāmenā

Sasniedzamo rezultātu veids un grupa		Īpatsvars (%)
Zināšanas un izpratne	Zina un lieto situācijai atbilstošu sociālo zinātņu terminoloģiju, konceptus, atsaucas uz teorētiskām nostādnēm.	20 ± 5
	Skaidro procesu, parādību, notikumu u. c. norisi, cēloņus, izvietojumu, ietekmējošos faktorus utt., saistot un detalizēti aprakstot visus nozīmīgos komponentus, sakarības un loģiski spriežot. Skaidrojums ietver ar situāciju saistītus visus nozīmīgākos pierādījumus.	
Prasmju grupas	Analītiskā spriešana: - identificē cēloņu un seku sakarības dažādiem sociāliem procesiem, - novērtē notikuma/procesa nozīmīgumu, ietekmes dziļumu un apjomu, - izdara secinājumus, kas balstīti cēloņsakarībās un pierādījumu analīzē.	50 ± 5
	Argumentācija: - pierāda apgalvojumu, - izmanto nepieciešamo argumentācijas veidu, - demonstrē prasmi loģiski saistīt premisas ar secinājumiem un balstīties tajos, atklājot cēloņsakarības.	

	Ekonomiskā modelēšana: • patstāvīgi izvērtē un modelī iekļauj visas būtiskākās īpašības, raksturlielumus un/ vai sakarības, • piemeklē piemērotāko modeli parādību skaidrošanai, • izmanto modeli, lai pamatotu kvalitatīvu prognozi.	
Zināšanu, izpratnes, prasmju un ieradumu kombinācijas	Problēmrisināšana: • analizē situāciju, meklē un atlasa informāciju, • identificē problēmu, formulē sasniedzamo mērķi, • piedāvā vairākas alternatīvas problēmas risinājumam, • pieņem lēmumu par labāko problēmas risinājumu, pamato to, prognozē risinājuma sekas, • piedāvā risinājuma realizācijas plānu.	30 ± 5

2.2. Satura moduļi

Eksāmens ir izstrādāts atbilstoši SR veidiem un grupām, satura modeļiem un to procentuālajam sadalījumam (2.tabula) Saturs ir atbilstošs satura indikatoriem (skat. <https://mape.gov.lv/catalog/materials/1C5CA07A-2420-4C77-9616-B2C66DCDF7C8/view?preview=8E74F891-E54D-4EF5-AA2D-839895DFBF70>, 19.lpp.)

2. tabula. Satura moduļi un to īpatsvars eksāmenā

Satura modulis	Īpatsvars (%)
Taisnīga sabiedrība un valsts	25 ± 5
Tiesiskums mūsdienu sabiedrībā	25 ± 5
Inovatīva pārvaldība un globāla konkurētspēja	25 ± 5
Cilvēkkapitāls un ilgtspēja	25 ± 5

2.3. Izziņas darbības līmenis

Eksāmenā iekļautie uzdevumi grupēti četros izziņas darbības līmeņos, un to līmeņa noteikšanai izmanto *SOLO* jeb novēroto mācīšanās rezultātu taksonomiju. *SOLO* taksonomijā skolēna sniegums tiek raksturots, analizējot ideju jeb struktūrelementu skaitu un saišu kvalitāti starp šiem struktūrelementiem. Vispārīgs izziņas darbības līmeņu apraksts, kas piemērots eksāmenam, apkopots 3. tabulā.

3. tabula. Izziņas darbības līmeņu raksturojums un to īpatsvars eksāmenā

Izziņas darbības līmenis un tā apraksts		Īpatsvars (%)
I	Atceras, lieto faktus, īsas procedūras vai atsevišķas idejas.	15 ± 5
II	Veic tipiskas darbības, lieto paņēmienus vai prasmes pazīstamās situācijās.	30 ± 5
III	Saista, skaidro, lieto zināšanas vai prasmes jaunās situācijās, demonstrējot izpratni.	45 ± 5
IV	Risina kompleksas problēmsituācijas, prognozējot īstermiņa un ilgtermiņa sekas sabiedrībā.	10 ± 5

Katram līmenim atbilstošo uzdevumu īpatsvars noteikts, ievērojot eksāmena mērķi un galvenos vērtēšanas principus. Pirmais princips – skolēnu grupai ar zemu un vidēju snieguma līmeni dota iespēja apliecināt savas zināšanas un prasmes pietiekami plašā satura jautājumu lokā, t. sk. uzdevumos, kas mēra zināšanu, izpratnes, prasmju un ieradumu kompleksu lietojumu. Otrais princips – SR veidu “Zināšanas un izpratne” un “Prasmju grupas” vērtēšanai iekļauti testelementi, kas atbilst III izziņas darbības līmenim, tādējādi akcentējot izpratnes veidošanu. Trešais princips – visi SR veida “Zināšanu, izpratnes, prasmju un ieradumu kombinācijas” vērtēšanai iekļautie uzdevumi ietver vismaz III līmenim atbilstošus testelementus.

3. Centralizētā eksāmena darba uzbūve

Daļa	Uzdevumu skaits	Maksimālais punktu skaits	Daļas īpatsvars %	Izpildes laiks (min)
1. daļa. Zināšanas, izpratne un prasmju grupas	7	58	55	90
2. daļa. Kompleksas problēmas risināšana	3-5	48	45	150

1. daļā “Zināšanas, izpratne un prasmju grupas” iekļauti uzdevumi, kuri pārbauda šiem SR veidiem atbilstošās SR grupas.

- Atbilžu izvēles uzdevumi: 1-2 uzdevumi ar pareizās atbildes vai atbilstoša piemēra, pazīmes izvēli.
- Strukturētie uzdevumi: 5-6 strukturētie uzdevumi, kas ietver īso un izvērsto atbilžu uzdevumus.

2. daļā “Kompleksas problēmas risināšana” iekļauti uzdevumi, kas pārbauda sociālo zinātņu mācību saturam raksturīgas zināšanu, izpratnes, prasmju un ieradumu kombinācijas, risinot kompleksu problēmu. 2. daļā izmantoti izvērsto atbilžu uzdevumi.

4. Centralizētā eksāmena piekļuves nosacījumi

Lai kārtotu eksāmenu, skolēnam ir jāapliecina SR apguvi, pēc savas izvēles realizējot sociālās uzņēmējdarbības projektu vai pilsoniskās līdzdalības iniciatīvu, iesniedzot aprakstu.

Darba veikšanai jāizmanto kritēriji sociālās uzņēmējdarbības projekta vai pilsoniskās līdzdalības iniciatīvas izpildei un novērtēšanai (skatīt <https://mape.gov.lv/catalog/materials/1C5CA07A-2420-4C77-9616-B2C66DCDF7C8/view?preview=8E74F891-E54D-4EF5-AA2D-839895DFBF70> 15.lpp).

Piekļuves materiālus no 2023.gada 1. marta, bet ne vēlāk kā astoņas nedēļas pirms eksāmena norises, skolēns augšupielādē Valsts pārbaudījumu sistēmā (<https://eksameni.vps.gov.lv>). Kārtība, kā augšupielādēt piekļuves materiālus, būs pieejama no 1. marta VPS lietotāju atbalsta dienesta tīmekļvietnē (<https://atbalsts.refined.site/space/VPS>).

Piekļuves nosacījumu izpildi izglītības iestādes skolotājs vērtē ballēs atbilstoši izglītības iestādes saistošai izglītojamo mācību sasniegumu vērtēšanas kārtībai un ne vēlāk kā sešas nedēļas pirms eksāmena norises dienas vērtējumu ievada VPS. Izglītojamais eksāmenu drīkst kārtot, ja vērtējums par piekļuves materiālu nav zemāks par četrām ballēm.

Izglītojamie, kuri eksāmenu kārtos augstskolā, piekļuves materiālus neiesniedz.

5. Nepieciešamo resursu nodrošinājums

Nepieciešams dators.

6. Vērtēšanas kārtība un kritēriji

Katrā uzdevumā ir norādīts maksimālais iegūstamo punktu skaits. Eksāmena vērtētājam ir pieejami kritēriji, pēc kuriem nosaka punktu skaitu, ko skolēns ieguvis. Skolēna rezultātus eksāmenā – iegūto punktu summu visā darbā, iegūto punktu summu katrā daļā – izsaka procentuālā novērtējumā. Vidēji 20% eksāmenā iekļauto testelementu reprezentē minimālo prasību kopumu.

Atbilstoši Ministru kabineta 2019. gada 3. septembrī noteikumi Nr. 416 “Noteikumi par valsts vispārējās vidējās izglītības standartu un vispārējās vidējās izglītības programmu paraugiem” 25.¹1. punktam valsts pārbaudes darbā vērtējums nav iegūts, ja darba kopvērtējums 2022./2023. mācību gadā ir mazāks nekā 10 procenti.

Skolēnu sniegumu eksāmenā vērtē pēc kritērijiem, kas var būt izteikti kā katram punktam atbilstošu atbilžu, darbību, rezultāta apraksts vai kā snieguma līmeņu apraksts, katram līmenim piešķirot noteiktu punktu skaitu. Snieguma līmeņu apraksti konkrētu eksāmena uzdevumu vērtēšanai veidoti, izmantojot vispārīgu prasmju vai prasmju grupu snieguma līmeņu aprakstus (skatīt:

<https://mape.gov.lv/catalog/materials/1C5CA07A-2420-4C77-9616-B2C66DCDF7C8/view?preview=8E74F891-E54D-4EF5-AA2D-839895DFBF70> ,
9.lpp.)

Lai veidotu vienotu skolotāju un skolēnu izpratni par uzdevumos lietoto rīcības vārdu nozīmi un tai atbilstošu skolēna sniegumu mācību procesā un eksāmenā, izveidots rīcības vārdu skaidrojums (sk.4.tabula).

4.tabula Rīcības vārdu skaidrojums

Rīcības vārds	Skaidrojums
Analizēt	Detalizēti apskatīt, raksturot veselumu (objektu, jēdzienu, faktu, procesu, pazīmi, problēmu, risinājumu u. tml.) un tā daļas pēc noteiktiem kritērijiem, lai noskaidrotu to būtiskās īpatnības (pazīmes, īpašības, sakarības, struktūru u. tml.).
Aprēķināt	Rēķinot iegūt skaitlisku rezultātu, parādot nozīmīgus risinājuma soļus vai aprēķina gaitu.
Argumentēt	Izveidot skaidrojumu ar argumentiem, ievērojot noteiktu argumentācijas struktūru (apgalvojums– pierādījums– loģisks spriedums).
Lietot	Mērķtiecīgi iesaistīt, piemērot, izmantot.
Izvēlēties	Izraudzīties no kāda daudzuma, kopuma (piemērotāko, atbilstošāko).
Noteikt	Noskaidrot, pazīt, konstatēt atšķirīgās pazīmes (īpatnības, faktus, viedokļus, problēmas, argumentus u. tml.).
Novērtēt	Vērtējot, izspriežot noteikt, izsecināt kvalitāti, atbilstību noteiktām prasībām.
Pamatot	Izveidot skaidrojumu, izmantojot atsauci uz konkrētu informāciju (fakti, dati, cēloņi, novērojumi, iemesli, spriedumi u. tml.).
Piedāvāt	Veidot iespējamu, vēlamu, derīgu, piemērotu risinājumu, atlasot, izmantojot informāciju un pamanot iespējas.
Pierādīt	Izveidot skaidrojumu – spriedumu virkni –, pierādot vai noliedzot apgalvojumu.
Plānot	1. Veidot (kāda objekta) plānu, projektu.

	2. Veidot plānu (kā) attīstībai, norisei, darbībai; domās apsvērt (ko), lai (to) īstenotu.
Prognozēt	Pamatojoties uz konkrētiem faktiem, paredzēt (kā) turpmāko norisi, rezultātu, demonstrējot izpratni par tiem.
Raksturot	Noteikt, aprakstīt, vērtēt būtiskās, raksturīgās īpašības, pazīmes.
Salīdzināt	Noteikt kopīgās un/vai atšķirīgās īpašības, pazīmes pēc būtības salīdzināmiem veselumiem (objektiem, jēdzieniem, faktiem, procesiem, pazīmēm, problēmām, risinājumiem u. tml.), atsaucoties uz abiem (vai visiem).
Secināt	Veidot atzinumu, spriedumu, pamatojoties uz iegūtajiem faktiem, iepriekš veiktu analīzi, vērojumiem, cēloņsakarībām u. tml.
Skaidrot	Detalizēti, saprotami, sistēmiski sniegt pārskatu (izklāstu, faktu kopumu, atzinumu u. tml.), formulēt galveno ideju (notikumus, procesus, parādības, iemeslus u. tml.), padarot to saprotamu.
Spriest	Veidot spriedumu.
Vērtēt	Veidot noteiktu spriedumu, atzinumu, secinājumu par atbilstību vai neatbilstību noteiktiem kritērijiem, balstoties uz zināšanām, pieredzi, pierādījumiem.

7. Palīglīdzekļi, kurus atļauts izmantot valsts pārbaudes darba laikā

Darbs veicams ar tumši zilu vai melnu pildspalvu, drīkst izmantot kalkulatoru un lineālu.

Pie izglītojamajiem un personām, kuras piedalās eksāmena nodrošināšanā, no brīža, kad viņiem ir pieejams eksāmena materiāls, līdz eksāmena norises beigām nedrīkst atrasties ierīces (planšetdators, piezīmjdators, viedtālrunis, viedpulkstenis u. c. saziņas un informācijas apmaiņas līdzekļi), kuras nav paredzētas Valsts pārbaudes darbu norises darbību laikos.